

Д.Г. Легеца, канд. екон. наук (ТДАТУ, Мелітополь)

РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Визначено темп приросту експорту продукції та розраховано коефіцієнт експорту. Розглянуто проблеми зовнішньої торгівлі основними видами продукції. Порівняно між собою обсяги експорту та імпорту сировини й готової продукції.

Определен темп прироста экспорта продукции и рассчитан коэффициент экспорта. Рассмотрены проблемы внешней торговли основными видами продукции. Проведен анализ объемов экспорта и импорта сырья и готовой продукции.

Rate of export growth is determined and export ratio is calculated. The problems of foreign trade of the main types of products are considered. The exports and imports volume of primary and finished products are compared.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поглиблення євроінтеграційних відносин, входження до ЄС, налагодження взаємовідносин із країнами пострадянського простору потребують від України чіткої та стабільної політики у сфері зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору. З давніх часів Україна вважалася аграрною країною. Родючі землі були конкурентною перевагою при виробництві сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку. Сьогодні погіршення якості землі, низький кваліфікаційний рівень спеціалістів в аграрному секторі, нестабільна цінова політика, використання застарілих технологій, високі витрати на сировину та матеріали не дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам підтримувати конкуренцію навіть на вітчизняному ринку.

У процесі аграрної реформи держава і товаровиробники здійснили низку заходів щодо стабілізації вітчизняного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності. Однак деякі питання, пов'язані з розв'язанням цієї проблеми, нині не вирішено, зокрема пріоритет постачання готової продукції перед сировиною, виділення основних видів продукції, конкурентних на зовнішньому ринку, забезпечення населення власним виробництвом з урахуванням напливу імпорту, вплив економічних реформ на зовнішню діяльність в аграрному секторі, упровадження прогресивних технологій

виробництва і системи ефективного збуту продукції та відповідність її якості вимогам ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох дослідженнях вітчизняних вчених розглянуто питання поглиблення євроінтеграційних відношень, збільшення експорту сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку та посилення конкурентних позицій на вітчизняному ринку. Проблеми, пов'язані з адаптацією сільськогосподарських підприємств до умов зовнішнього ринку, досліджували В.І. Губенко, В.Ф. Іванюта, С.М. Кваша, І.В. Кобута, Ю.С. Коваленко, В.В. Лагодієнко, Д.С. Покришка, Б.К. Супіханов, В.В. Трет'як, Ю.В. Цьомик, С.Г. Черемісіна, О. Школьній. Питання поглиблення європейської інтеграції висвічувались у роботах Т.О. Зінчука, Л. Лиськової, Р. Мадяр, І.М. Морозовой, Д.А. Соболева, Я. Шимова.

Залишаються нерозв'язаними питання щодо визначення найбільш конкурентоспроможних видів вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку. Останнім часом сільськогосподарські товаровиробники віддають перевагу технічним культурам, зокрема соняшнику та ріпаку. Актуальність проблеми, недостатній ступінь її дослідження стосовно засад ринкової економіки, наявність нерозв'язаних дискусійних питань зумовили вибір теми й мети дослідження.

Мета та завдання статті. Мета роботи – проаналізувати динаміку реалізації сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку та визначити перспективні експортні культури, які є конкурентоспроможними за ціною та якісними властивостями на європейському рівні. Згідно з поставленою метою в роботі визначено перелік наступних завдань: проаналізувати динаміку експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, визначити коефіцієнт експорту та темп його приросту протягом 1992-2006 років, визначити основні культури, які реалізуються на експорт, установити частку сировини в реалізації харчової продукції на зовнішньому ринку.

Об'єктом дослідження є економічні умови та механізм реалізації вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних питань зовнішньоекономічної діяльності у сфері аграрного виробництва.

В основу дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системний підхід, що дозволило комплексно дослідити зовнішньоекономічну діяльність і обґрунтувати напрями її поліпшення у ринкових умовах, наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених,

нормативні та законодавчі акти державних органів з досліджуваних питань. У дослідженні динаміки експорту та імпорту продукції використовувався метод аналізу трендових рядів з використанням степеневих функцій. Інформаційною базою дослідження є матеріали Держкомстату України, дані FAO (організація харчового та сільськогосподарського виробництва), законодавчі та нормативні акти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із вступом до СОТ та поглибленням євроекономічної інтеграції вітчизняне сільськогосподарське виробництво почало займати свою конкурентну позицію на зовнішньому ринку. Україна бере на себе зобов'язання щодо розвитку та реформування взаємовідносин у сфері аграрного виробництва. Як зазначає І.В. Кобута, зобов'язання України щодо скорочення внутрішньої підтримки та відмова від субсидування експорту не матимуть безпосереднього впливу на галузь сільського господарства [6, с.128]. Вступаючи до світових організацій, Україна очікує розширення присутності вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках збуту та можливий захист власного виробництва.

Основними факторами нарощування експорту мають стати виробництво конкурентоспроможної продукції, її відповідність європейським та світовим стандартам, належна державна підтримка виробників, застосування інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, розвиток ринкової інфраструктури, виробництво та збут кінцевого продукту, що задовольнятиме споживача на власному та зовнішньому ринку. Як відмічає В.І. Губенко, ефективність розв'язання проблеми експорту продукції АПК визначається в задоволенні потреб населення в харчових продуктах згідно з вимогами збалансованого раціону харчування. Тому є доречним експортування власної продукції та підвищення її обсягів виробництва (рис. 1).

Протягом останніх вісімнадцяти років коефіцієнт експорту не знижувався нижче межі 1,5. В основному країна експортує сировину: рапс, сояшник, зерно. Частка експорту у сфері зовнішньої торгівлі, за даними FAO, перевищувала імпорт, починаючи з 1994 року. Переломним роком у тенденції збільшення експорту був 1999-2000 маркетинговий рік – період, коли проходило реформування сільськогосподарських підприємств і визначення власника на землю та майно. Поява власного виробника та визначення певних стратегічних цілей щодо виробництва продукції обумовили більш конкурентне становище на зовнішньому та вітчизняному ринку.

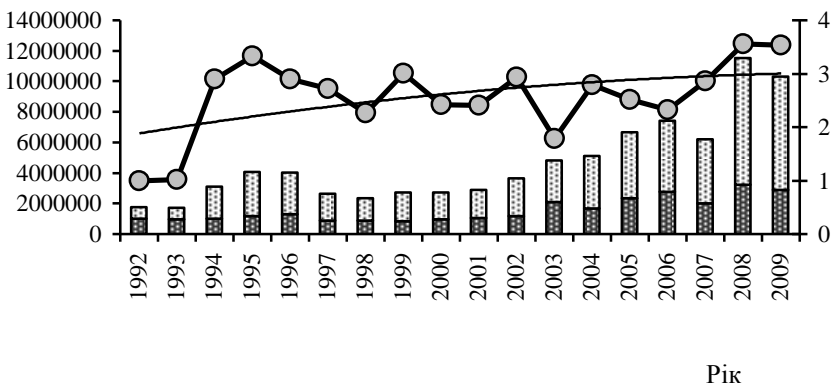

Рисунок 1 – Динаміка експорту та імпорту продукції в Україні, 1992-2006 роки: ■ – експорт; ■ – імпорт; ● – темп росту коефіцієнта експорту; — врівнювання темпу приросту по параболі

Обсяги зовнішньої торгівлі почали поступово збільшуватися, порівняно з 1998 роком експорт у 2006 збільшився більш ніж у 3 рази. За 2008-2009 рр. обсяг експорту досяг свого максимального значення. У цей період Україна експортувала продукції відповідно на 8306,5 та 7426,9 млн доларів. У той же час коефіцієнт експорту за ці роки поступово знижувався, незважаючи на зменшення імпортованої сільськогосподарської продукції на 10%. Вітчизняний ринок заповнений продукцією, дешевою за ціною, але низької якості, більшість культур не відповідають вимогам світового ринку. У разі одержання доступу до європейського ринку може скоротитися сегмент зовнішнього ринку за умов високих стандартів щодо якості продовольчої продукції [4, с. 143]. Під час виходу на зовнішні ринки слід дотримуватися світових стандартів, суть яких полягає у визначенні якості не самої продукції, а загального виробництва.

Експорт продукції протягом дослідного періоду різниться за її видами (рис. 2). Перевага у культур рослинного походження, які мають конкурентну позицію не тільки на світовому, але й на регіональному ринку.

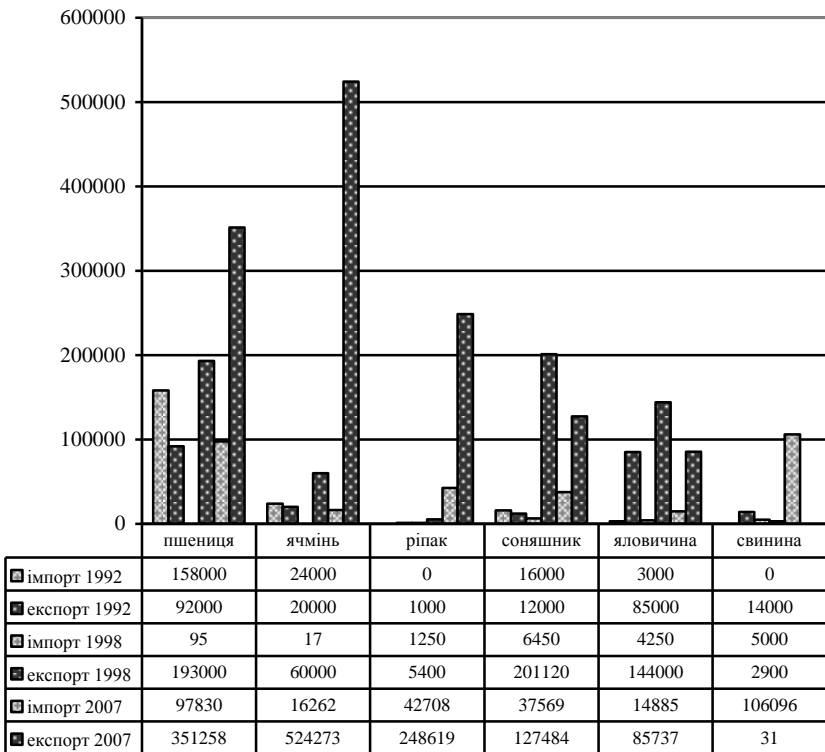

Рисунок 2 – Зовнішня торгівля основними видами сільськогосподарської продукції

Основною експортною продукцією виступають зернові культури, а саме: пшениця та ячмінь. У 2007 році експорт пшениці та ячменю становив відповідно 351,3 та 524,3 млн дол. Досліджуючи питання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, Б.К. Супіханов визначає, що провідні місця на світових ринках займають соняшникова олія та ячмінь, що абсолютно не відповідає аграрному потенціалу держави [9, с. 44]. У той же час, експортування олійних культур, ріпаку та соняшнику, забезпечило грошовий потік у країну в розмірі 376 млн дол. Відбувається поступове збільшення експорту ріпаку, який за дослідний період виріс у 140 разів. Проведені нами дослідження вказують на те, що така тенденція має більш негативні наслідки, ніж позитивні. Україна є

провідною країною із забезпечення Євросоюзу ріпаком та соняшником. При цьому конкуренція відбувається лише між цими двома культурами: у разі зменшення обсягу експортування соняшнику збільшується реалізація ріпаку. Сільськогосподарські підприємства замінили одну технічну культуру іншою для одержання більш високих доходів. Тобто ситуація, яка відбувається з поступовим погіршенням якості землі, так і залишається. Виробники віддають перевагу більш рентабельним культурам. У той же час, створення СОТ передбачає формування конкурентного середовища й конкурентну боротьбу, вигода від якої гарантується не виробникам продукції, а лише споживачам [7, с. 4]. Отже, ситуація у майбутньому може різко змінитись.

У незадовільному стані перебуває експорт продукції тваринництва. Реалізація свинини за дослідний період зменшилась у 450 разів, у той час як імпорт продукції постійно збільшується. За період незалежності країна перетворилась із експортера на імпортера в галузі свинарства. Імпорт яловичини зріс на 12 млн дол., або у 5 разів, свинини – на 106 млн дол. І це відбувається за наявної спеціалізації свинарства у південному степу. Господарі, які прагнуть одержати швидкі прибутки, змінили виробництво в бік вирощування голландських м'ясних порід, відмовляючись від районованої породи української степової. На наш погляд, конкурентною перевагою цієї породи є не тільки краща споживча якість продукції, але й те, що технологія вирощування дозволяє змінити напрям спеціалізації на м'ясо чи сало залежно від раціону відгодівлі свиней. Одним із факторів зниження експорту продукції є зовнішня діяльність країни-сусідки. Польща спеціалізується на виробництві тваринницької продукції. Більш того, вона є основною країною-експортером свинини в Європейській Союз.

Характерною рисою зовнішньої торгівлі України є сировинний напрям. Поступове збільшення експорту рослинницької продукції, яка виступає сировиною для переробних галузей на зовнішньому ринку, свідчить про неефективну зовнішню політику. Деякі вчені підтримують думку, що на зовнішній ринок можна поставляти будь-яку сировину та отримувати ПДВ, не піклуючись про виробництво [8]. У той же час, збільшення виробництва готової харчової продукції дозволить забезпечити населення власними продуктами харчування, збільшити частку в зовнішній торгівлі за рахунок доданої вартості, надати робочі місця для сільськогосподарських робітників. Статистичні дані 2009 року свідчать, що склалася рівновага між експортом-імпортом сировини та готової харчової продукції (табл.).

**Таблиця – Експорт та імпорт сировини та готової продукції
в Україні у 2009 році**

Продукція	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2008 р.	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2008 р.	у % до загального обсягу
Живі тварини; продукти тваринного походження	526,1	72,1	6,2	1156,5	73,4	26,5
у т.ч. живі тварини	6,8	129,3	0,1	67,8	87,6	1,6
м'ясо та харчові субпродукти	71,7	103,2	0,8	532,1	67,7	12,2
молоко, яйця, мед	424,8	66	5	128,8	98,3	3
Продукти рослинного походження	4525,3	89,6	53,3	1091,2	82,4	25
у т.ч. овочі, коренеплоди	155,0	204,4	1,8	69,2	82,9	1,6
зернові культури	3182,8	93,1	37,5	92,8	66,9	2,1
продукція круп'яної промисловості	83,6	48	1	18,8	39,3	0,4
насіння і плоди олійних рослин	948,8	77,5	11,2	124,6	56,2	2,9
Жири тваринного або рослинного походження	1870,8	80	18,5	1793,6	72,8	7,3
Готова харчова продукція	33,9	93,1	22	67,2	42,4	41,2
у т.ч. продукти з м'яса, риби	187,3	82	0,4	85,7	59,6	1,5
продукти із зернових культур	133,8	74,3	2,2	176,4	61,4	2
продукти переробки овочів, плодів	1574,3	88,7	1,6	316,0	55,5	4
Всього продукції	8496,6	82,6	100	4357,3	71	100

Частка сировини в експорті продуктів харчування у 2009 році складала 59,5%, імпорту – 51,67%. Імпорт готової харчової продукції у

структурі продуктів харчування займає 41,2%, у тому числі продукти із зернових культур дорівнюють лише 2,0%. Існує позитивна тенденція щодо реалізації м'яса та м'ясних виробів. Порівняно з 2008 роком експорт м'яса та харчових субпродуктів збільшився на 3% при зменшенні імпорту на 32%, у той же час експорт м'ясних виробів зменшився на 18%. Така ж сама тенденція відбувається під час реалізації овочів та зернових культур.

Висновки. Збільшується частка експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку. Коефіцієнт експорту не знижувався нижче межі 1,5 протягом 1992-2006 рр. Основними експортними культурами для України залишаються зернові та технічні. Протягом останніх 5 років набирає обертів експортування таких технічних культур, як соя та рапс. Необхідно більше уваги приділяти експорту продукції переробки, ніж сировини. У 2009 році склалася тенденція збільшення реалізації м'яса.

Список літератури

1. Артиш, В. І. Регулювання світових ринків виробництва органічної продукції [Текст] / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 127–131.
2. Губенко, В. І. Стан і проблеми забезпечення розвитку виробництва та експорту продукції АПК в умовах СОТ [Текст] / В. І. Губенко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 70–73.
3. Зінчук, Т. О. Нова парадигма сільського розвитку Європейського союзу: перспективи для України [Текст] / Т. О. Зінчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11 (77). – С. 104–114.
4. Іванюта, В. Ф. Методологічні підходи дослідження міжнародних інтеграційних процесів в аграрному секторі [Текст] / В. Ф. Іванюта // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 142–145.
5. Кваша, С. М. СОТ та пріоритети аграрної економічної науки [Текст] / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 8–12.
6. Кобута, І. В. Оцінка впливу вступу до СОТ на окремі ринки сільськогосподарської продукції [Текст] / І. В. Кобута, О. Л. Шевцов // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 127–135.
7. Коваленко, Ю. С. Вітчизняний АПК в умовах членства України в СОТ [Текст] / Ю. С. Коваленко // Агроінком. – 2006. – №1. – С. 2–6.
8. Майорова, І. М. Європейська інтеграція та проблеми конкурентоспроможності економіки України [Текст] / І. М. Майорова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – № 5 (28). – С. 33–38.
9. Супіханов, Б. К. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки вступу до СОТ [Текст] / Б. К. Супіханов // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 44–49.

Отримано 1.10.2010. ХДУХТ, Харків.

© Д.Г. Легеза, 2010.